

fotomodelelor din afișele publicitare sau privirea acestora îndreptată către obiectul destinat consumatorului poate face, de la bun început, diferența între două produse care, de altfel, pot avea calități asemănătoare, dacă nu chiar identice.

„Comunicarea nonverbală în spațiul public” reprezintă o lucrare care inaugurează, sperăm noi, o nouă tradiție de cercetare deopotrivă în psihosociologia românească, în sociologie și psihologie. Prin diversitatea temelor prezentate, lucrarea deschide porțile unui domeniu de cercetare și nu încearcă să-l limiteze sau să-i traseze granițe precise.

Alexandru Zloteanu

Mihai Milca

Holocaust. Radiografia unui genocid, București, Editura Ager, 2004 (176 p.)

Cartea profesorului Mihai Milca reușește să întreprindă, așa cum ne anunță subtitlul, o radiografie, o analiză sociologică asupra unui caz, cu totul aparte, de genocid. Astfel că sectorul istorico-narativ al lucrării, deși bine dezvoltat (și e firesc să fie așa), nu reprezintă scopul în sine al acesteia. Ținta este mai degrabă conturarea unui model psihosociologic care să analizeze în profunzime ceea ce am putea numi cauzele profunde și contextele istorice favorizante ale Holocaustului, sub absolut toate aspectele acestora. Lucrarea conține și un „bonus” pentru cei preocupați de istoria dezbaterii oribilului eveniment, și anume o linie de studiu, pe aceleași coordonate metodologice, a modului în care discuțiile asupra acestuia au fost purtate de la începuturile mediatizării sale până astăzi. Specific cărții este faptul că, iată, într-un moment în care dezbaterea este de foarte mare actualitate, dar în

același timp studiile internaționale se concentrează tot mai mult pe ramificațiile marginale ale fenomenului (e drept, la fel de odioase ca și manifestările lui „centrale”), ea readuce în fața publicului nucleul dur al Holocaustului: Germania nazistă și teritoriile din Est anexate de aceasta în timpul războiului, cu modelul tipic al genocidului pe care istoria l-a reținut sub numele de Holocaust.

O familiarizare cu demersul autorului, pe câteva dintre dimensiunile sale principale, credem că va fi utilă.

Deși „istoria omenirii abundă (...) în crime individuale și colective” (11), secolul al XX-lea este cel care a lăsat, ne spune autorul cărții de față, „în memoria colectivă traume și anxietăți profunde, de neșters” (8). O bună parte a acestora, pentru europeni mai mult decât pentru alți locuitori ai planetei și, desigur, pentru evreii cu rădăcini în Europa mai mult decât pentru ceilalți continentali, se leagă de Holocaust.

Preocupați încă de la începuturile dezvoltării științei lor de raportul dintre bine, rău și comunitate, sociologii au subsumat crimele colective fie termenului *pogrom*, fie cuvântului *genocid*. Cum clarificarea conceptuală – generatoare a atâtor neînțelegeri artificiale în dezbaterile purtate de-a lungul timpului privind Holocaustul – e o miză a modului cum tratează Mihai Milca subiectul abordat, cartea face o diferențiere clară între primul concept, ca desemnând mai degrabă crima colectivă generată de izbucniri de moment, înalt pasionale, dominate de un tip special de afectivitate negativă, fie cauzată de anumite chestiuni strict contextuale, fie grefată pe relații tensionate sau „citirea” grupului-țintă ca un pericol constant, și cel de *genocid*, pe care îl asociază mai degrabă cu practicile statelor totalitare, indiferent de culoarea politică. Și genocidul presupune, drept concept sociologic, existența unui program,

a intenției de a reduce numeric sau de a extermina o populație/etnie/rasă, cu largul concurs al unor instituții ale respectivelor state: armată, poliție, formațiuni paramilitare sau chiar instituții și servicii create în mod expres pentru acea „operațiune”. Genocidul se leagă, ne spune autorul, mai degrabă de puterea statului decât de ura publică față de o anumită comunitate. Desigur, cele două nu se exclud reciproc, dar relația dintre ele include pogromurile fie ca fenomene derivate din practicile genocidare ale puterii statului totalitar, fie ca pași strategici ai acestora. Excursul autorului prin literatura de specialitate dedicată subiectului arată că, pe baza unei asemenea distincții, genocidul poate fi clasificat în câteva tipuri pure, weberiene: de pedepsire a unei populații, instituțional (în cazul cuceririi unui teritoriu) sau utilitar (exterminarea populațiilor băștinașe înaintea colonizărilor).

Cum se inserează cele spuse până aici în discuția despre Holocaust? În carte, după aceste considerații metodologice, Holocaustul apare, în final, definit ca un caz particular de genocid. Sunt însă redate și opinii potrivit cărora Holocaustul ar trebui net delimitat de genociduri (astfel, citez: „Unii autori, precum Yehuda Bauer, fac distincție între Holocaust și genocid. Primul termen se referă la exterminarea evreilor, în timp ce al doilea este rezervat altor victime ale politicii criminale naziste (polonezii, țigani)”) (28).

Desigur că diferența dintre un tip sau altul de genocid este vizibilă, la fel cum și „atenția” specială pe care autoritățile naziste și o serie întreagă de state europene au acordat-o populației evreiești e cunoscută. De altfel, Mihai Milca argumentează metodologic includerea Holocaustului în „specia” genocidurilor: conceptul sociologic de *genocid* este bine definit, construit în jurul ideii de intenționalitate în ceea ce privește crima planificată

de un regim politic sau altul și permite inclusiv lămurirea raportului cu pogromurile constatate ca având legătură cu politica genocidară în sine.

Credem că o asemenea abordare se situează salutar în afara unei eventuale acuze de trivializare sau banalizare a Holocaustului prin comparație. De altfel, raportul din 2004 al Comisiei Wiesel definea trivializarea prin comparație a Holocaustului ca ținând de acele comparații care caută minimalizarea fenomenului. Despre așa ceva nici nu poate fi vorba aici. Dimpotrivă, se poate chiar spune că analizarea acestui tip aparte de genocid prin raportare la conceptul respectiv atrage atenția publicului asupra gravității practicilor genocidare, măcar pentru faptul că răul asociat cu Holocaustul este puternic prezent în opinia și memoria colective, cel puțin în lumea așa-zis euroatlantică.

Dacă încercăm să găsim cauze ale Holocaustului, nu putem trece peste ceea ce autorul numește „flagelul antisemitismului” european. Și, istoric, antisemitismul european nu s-a redus la cel german, deși acolo a avut, o dată cu regimul hitlerist și în condițiile socioeconomice știute, deplina sa izbucnire. O cercetare extinsă asupra eventualei cauzalități directe între vechiul antisemitism european și un fenomen precum Holocaustul rămâne în sarcina antropologilor.

Interesantă este abordarea din capitolul dedicat „mecanismelor terorii”. Etapizarea de către naziști a Holocaustului este înfățișată în strânsă legătură cu evoluția politicii externe a Reich-ului, dar și cu un pervers mecanism psihologic prin care victimele ajung să ia parte impasibile la propria lor condamnare. În răutățirea treptată a situației evreilor din zonele ocupate de germani face ca degradarea condiției comunităților acestora să fie oarecum acceptată: fiecare pas întreprins de autoritățile naziste (restrângerea drepturilor

cetățenești, negarea totală a acestora, expulzarea – în cazurile cele mai fericite –, ghetoizarea, instigarea sau facilitarea pogromurilor, trimiterea în lagăre de muncă – cam o dată cu începerea războiului –, apoi de exterminare – paradoxal, unii istorici văd o asemenea etapă ca suprapunându-și debutul peste conștientizarea de către liderii nazisti a faptului că războiul din Est avea șanse serioase de încheiere cu o înfrângere) a părut, la un moment dat, a fi ultimul.

Desigur că „mecanismul terorii” este mai dificil de analizat decât pare la prima vedere: înființarea unor servicii speciale dedicate și specializate în „rezolvarea” chestiunii evreiești le-a lăsat o porțiță deschisă unor oficiali guvernamentali nelegați direct de Holocaust (și care, poate, în prima fază, nu au cunoscut nici prea multe detalii privitoare la ce urma să se întâmple în lagărele de concentrare) sau unor ofițeri superiori din Wehrmacht ce nu agreau modul în care SS-ul ducea un război paralel în Est, în spatele frontului, război a cărui sălbăcie programatică întrecea orice excese afective chiar ale armatei germane propriu-zis combatante. Se discută încă în ce măsură publicul – de pildă, germanii de rând etc. – poate fi acuzat că a permis tacit înfăptuirea Holocaustului, măcar că primele măsuri antievreiești (oricum, vizibil sub standarde umane) au fost luate în vecinătatea sa. La fel cum se discută până la ce grad de implicare în programul genocidar putem vorbi de asociere conștientă la crimă și de acele mecanisme de protecție psihologică a eului care făceau ca oameni simpli, „banali”, cum ar spune Hannah Arendt, să creadă că activitatea de a semna liste cu trimiși la Auschwitz este la fel de tipic funcționarească precum cea de la un *banal* oficiu de primărie. Se pune, desigur, și problema participării, sancționate de mai toți specialiștii evrei în problema Holocaustului,

a unor elemente din populația-victimă la ajutorarea autorităților naziste în finalizarea anumitor etape ale genocidului și ale înarmării pentru război, legată, bineînțeles, atât de căutarea de către unii a unor soluții personale, cât și de credința altora că acel pas este ultimul. Apoi, să fie vorba și de o indulgență a aliaților care, dacă ar fi acționat din vreme, înainte de invadarea Poloniei, ar fi salvat, poate, sute de mii de evrei, dar și numeroase popoare europene, ca și un întreg sistem de alianțe ce ar fi frânat serios capacitatea de expansiune a Germaniei?

Modul în care autorul își argumentează discursul arată, încă de la început, necesitatea perspectivei specifice și altor științe umaniste decât istoria în tratarea unor asemenea probleme deosebit de sensibile: „Recursul la istorie reclamă (...) un apel la memoria colectivă” (7). Și, desigur, subiectivismul este inerent percepției și memoriei imediate, cu atât mai mult memoriei istorice. S-a spus, desigur, că, dacă victimele au dreptul la memorie, agresorii au obligația la aceasta. Partea problematică a unui asemenea tablou constă în faptul că, oarecum la fel ca în cazul asumării reușitei și eșecului, suportarea agresiunii (mai ales când aceasta are proporțiile Holocaustului) își cunoaște mai degrabă „părinții” decât agresiunea propriu-zisă. Știm cine au fost victimele. Dar, dincolo de acei notorii comandanți ai Reich-ului și câțiva aliați ai lor implicați atunci în „chestiunea evreiască”, știuți măcar pentru că au fost condamnați într-o formă sau alta după război, cine a mai rămas să își asume condiția de agresor? Și, până la urmă, este de dorit să mai fi rămas cineva? Nu ar fi și această asumare generatoarea unui soi de solidaritate sinistru cu indivizi vinovați într-o măsură mai mare sau mai mică?

Darie Cristea